

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА СХОЖІСТЬ БОТАНІЧНОГО НАСІННЯ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СІЯНЦІВ КАРТОПЛІ

Н. С. Кожушко, д.с.–г.н., професор

М. Г. Пономаренко, аспірант

Сумський національний аграрний університет

Визначено ранжування ефективності впливу чинників на схожість ботанічного насіння при вирощуванні сіянців картоплі: тривалість зберігання, з них 1-3 роки – 93–94 %, 10-11 років – 22–53 %; еколого-географічне походження, з них білоруський матеріал при 10-11 річному зберіганні – 53 %, української західної зони – 26,7 %, центральної поліської – 21,8 %; генетична і біологічна основа вихідного матеріалу з виділенням кращих батьківських пар, з них Криниця N x Білуга (95 %), Делікат NN x Зарниця (76 %), 96.2048-22 x Адлер N (71 %), Дубрава N x Адлер N (67 %) та вихідних батьківських форм від самозапилення сортів сумської селекції – Аграрна (98 %), Альтанка, Псельська, Плюшка, Смуглянка, Селянська і Слобожанка 2 (94 %).

Ключові слова: картопля, селекція, ботанічне насіння, схожість, чинники впливу.

Постановка проблеми. У селекції картоплі будь-якого напрямку, генеративне покоління одержують від гібридного насіння або від самозапилення вихідних батьківських форм [1]. Однією з проблем використання ботанічного насіння є їх період спокою тривалістю близько 20 місяців [2]. Доведено, що свіжозібране насіння картоплі має дуже низьку схожість. В зв'язку з цим дослідження з впливу різних чинників на високу схожість насіння, особливо коли це стосується одержання сіянців картоплі, є завжди доцільним, а тематика – актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Основними чинниками впливу на схожість насіння є умови та строки зберігання, методи отримання, походження. Широке дослідження щодо впливу строку зберігання насіння картоплі на його схожість проведені в Ленінградському СГІ [3]. Низьку (30–70 %) схожість було виявлено в перші 4 місяці досліджень після виділення насіння, але на сьомий місяць цей показник дорівнював 92–96 %. Високі результати отримано і через 10 років, через 15 років зберігання схожість різко знижувалась. За даними багатьох дослідників [4, 5] добра схожість насіння зберігається впродовж 10-13 років.

В цілому, на тривалість зберігання насіння впливають температура та світло [6,7]. Для свіжозібраного насіння оптимальною температурою є 10-15° та проростання на світлі. Останній фактор не впливає на насіння після 2-3 років зберігання. Для підвищення схожості насіння розроблена ціла низка способів: проморожування [8], застосування стимуляторів росту [9], хімічна скарифікація [10]. Позитивний вплив на проростання насіння справляють природні речовини з торфу, сода (0,5 %), гідрохінон (0,1 %), бромистий калій (0,05 %), сік алое і перманганат калію (5 %) за намочування насіння впродовж 10 годин [11].

Перші способи вирощування картоплі з насіння від самозапилення були проведені в 40-х роках минуло століття [12]. Отримання ботанічного насіння таким способом є найбільш дешевим, хоча середня врожайність самозапилених ліній була нижча, ніж у вихідних форм. Отримання

насіння від гібридизації найбільш затратне, але вигідніше з точки зору збільшення урожайності та це гібридні сіянці мають більш високу здатність до відновлення після пересаджування порівняно з матеріалом від самозапилення [13].

Мета дослідження – порівняльна оцінка схожості насіння в залежності від строку їх зберігання, методу отримання, використання вихідних форм та еколого-географічного походження за вирощування генеративного покоління.

Вихідний матеріал, умови та методика дослідження. Дослідження виконувалися в Інституті картоплярства Сумського НАУ (ІК СНАУ) в польових умовах дослідного поля Навчально-наукового виробничого комплексу СНАУ в 2016 році.

Вихідним матеріалом для одержання сіянців (генеративне покоління) слугувало гібридне насіння 35 комбінацій та 12 зразків від самозапилення, різного еколого-географічного походження, з них 18 зразків насіння 2005 року від нематодостійких вихідних форм РУП «Научно-практический центр НАН Беларуси по картофелеводству и плодоовощеводству» (РУП НАНБ), 12 зразків насіння 2006 року Гірсько – карпатської дослідної станції Інституту картоплярства НААНУ (ГК ДС), 5 зразків 2005 року Інституту картоплярства НААНУ та 12 зразків насіння ІК СНАУ 2015 і 2013 рр. Сіянці вирощували із розсади в польових умовах при площі живлення 70 x 30 см за методикою ІК НААНУ [14]. З фенологічних спостережень проводили облік сходів та визначали період від висадки розсадних рослин до появи повних сходів [15].

Результати досліджень. В таблиці 1 наведено дані щодо впливу строку зберігання насіння на його схожість.

Як видно, найбільшою життєздатністю характеризувалося насіння зі строком зберігання 1-3 роки, схожість якого становила 90–96 % проти 6–95 % через 10–11 років. Порівняльною оцінкою схожості насіння тривалого зберігання різного еколого-географічного походження виявлено позитивну перевагу (2,4–2 рази), білоруського походження і це логічно для північної зони вирощування

Вплив тривалості зберігання насіння на його схожість

Тривалість зберігання, рр.	Наукова установа	Одержане насіння		Схожість, %	
		метод отримання	кількість зразків, шт.	$\bar{x}$	коливання
1	ІК СНАУ	Самозапилення	6	94,3	92-96
3	ІК СНАУ	-//-	6	93,3	90-94
10	ГК ДС	Гібридизація	12	26,7	6-54
11	ІК НААНУ	-//-	5	21,8	5-43
11	РУП НАНБ	-//-	18	53,0	24-95

Слід окремо підкреслити, що від насіння сортів картоплі сумської селекції з річним строком зберігання повні сходи з'явилися через 15 днів після садіння розсади. З трирічним – тільки серед насіння від самозапилення сорту Гончарівська – через 27 днів. Найбільш повні сходи одержані у насіння від сорту Аграрна (98,4 %), від сорту Псельська – 96 %, від інших сортів – 94 %. Схожість насіння від сортів Плюшка і Альтанка знизилася на 4 %, відповідно 96 і 92 % та 94 – 90 %. Однаковою схожістю характеризувалося

насіння від сорту Гончарівська незалежно від порівнювальних сортів 1 та 3 року, з тією різницею, що у другому випадку повні сходи з'явилися на 27 день від посіву.

Збільшення строку зберігання до 10-11 років насіння від гібридизації вихідного матеріалу колекцій ГК ДС і безпосередньо ІК НААН супроводжувалося різким зниженням схожості, відповідно до 26,7 і 21,8 %. Ранжуванням 12 зразками за схожістю насіння, одержаного на ГК ДС, було виділено три групи (табл. 2).

Таблиця 2

Групи зразків насіння (2005 р.) за їх схожістю, ГК ДС

Група	Зразки		Схожість, %		Згідно каталогу
	шт.	частка, %	$\bar{x}$	коливання	
1	5	41,7	10	6-12	801, 805, 813, 814, 819
2	3	25,0	20	18-28	799, 802, 817
3	4	33,3	50	48-54	800, 804, 815, 818

Як видно, переважала частка зразків з дуже низькою (10 %) і низькою (20 %) схожістю. Пятидесятковий рівень показника досягли 33 % зразків. Насіння п'яти зразків ІК НААН за 11 років майже втратило схожість, яка становила: 5, 9, 12, 33, 45 %.

Практичний інтерес викликає аналіз відносно високої схожості насіння білоруської селекції після 11 років зберігання, про що вже було сказано вище. За рівнем схожості досліджений матері-

ал був розділений на 4 групи (табл. 3). Порівнянням схожості зразків насіння картоплі, одержаного в Інституті картоплярства України та Білорусі при однаковому тривалому строку зберігання встановлено наступне. Найбільша частка зразків насіння становила 50 %. З таким же рівнем показника насіння, 22 % зразків дорівнювала 70 % схожості і тільки 6 % характеризувалися дуже високою збереженістю схожості – 95 %.

Таблиця 3

Ранжування зразків насіння (2005 р.) за їх схожістю, РУП НАНБ

Група	Зразки		Схожість, %		Згідно каталогу
	шт.	частка, %	$\bar{x}$	коливання	
1	4	22	30	24-38	786, 787, 788, 797
2	9	50	50	43-57	781, 782, 783, 784, 791, 792, 793, 794, 795
3	4	22	70	67-76	789, 790, 796, 798
4	1	6	95	-	780

Досліджувався вплив на схожість насіння 10-ти річного зберігання такого чинника як батьківські форми, використані для одержання потомства (табл. 4). Визначено ефективність застосування 4-х батьківських форм матеріалу ГК ДС та 7-ми форм ІК РУП НАНБ з перевагою останніх, відповідно 54,4 і 25,5 % схожості.

З позиції кращого проростання насіння виділені батьківські форми серед білоруського матеріалу виявилися сорти Білуга, Зарниця і Адлер N, зразки схрещувань з якими обумовили 95 % схожості насіння – Криниця N x Білуга, 76 % - Делікат NN x Зарниця та 67 % – Дубрава N x Адлер N.

Заслугове увагу комбінація схрещування НП 97.37-7 x Обрій з 50 % схожістю (ГК ДС). Доведено значний вплив материнських форм білоруської селекції – 53 % схожості, несуттєвий вплив селекції ГК ДС – 22 %.

Виділено кращі білоруські материнські форми 96.2048-22 та 6ху-9-4, Дубрава N, української селекції – Білоруська 3 і 91.318-6. До кращих батьківських пар білоруської селекції для одержання більшої збереженості схожості насіння через 10 років віднесено такі: 96.2048-22 x Адлер N (71 %), Дубрава N x 118ху-94-4 (57 %) та 6ху-9-4 x Дубрава N (57 %); української селекції: Білоруська 3 x Уніта (54 %) і 91.318-6 x Тетерів (48 %).

Вплив батьківських форм на схожість насіння потомства

Установа	Батьківська форма	Схожість, %	Установа	Материнська форма	Схожість, %
ГК ДС	Материнська форма – Львів'янка		ГК ДС	Батьківська форма – Уніта	
	Буян	12		Тетерів	8
	Водограй	28		Білоруська 3	54
	Материнська форма – НП 97.37-7			Батьківська форма – Тетерів	
	Тетерів	12	НП 97.37-7	12	
	Обрій	50	91.318-6	48	
РУП НАНБ	Материнська форма – Криниця N		РУП НАНБ	Батьківська форма – Буян	
	Herthoi	24		Говерла	6
	118ху-94-4	29		Львів'янка, Посвікт	12
	Білуга	95		Жуковка рання	24
	Материнська форма – Делікат NN			Батьківська форма – 118ху-94-4	
	Криниця N	33		Криниця N	29
Зарниця	76	Дубрава N	57		
Материнська форма – Дубрава N		РУП НАНБ	Батьківська форма – Адлер N		
118ху-9-4	57		93.1933-12	47	
Адлер N	64		6ху-9-4, Дубрава N	57	
			96.2048-22	71	

Висновки. Визначено ранжування ефективності впливу чинників на схожість істинного насіння при вирощуванні сіянь картоплі: тривалість зберігання – у межах 1-3 роки – 93 – 94 %, 10-11 років – 22 – 53 %; еколого-географічне походження, з них білоруський матеріал при 10-11 річному зберіганні – 53 %, український західної зони (ГК ДС) – 26,7 %, центральної поліської (ІК НААНУ) – 21,8 %; генетична і біологічна основа вихідного матеріалу з виділенням кращих бать-

ківських пар, з них Криниця N x Білуга (95 %), Делікат NN x Зарниця (76 %), 96.2048-22 x Адлер N (71 %), Дубрава N x Адлер N (67 %) та вихідних батьківських форм від самозапилення сортів сумської селекції – Аграрна (98 %), Альтанка, Псельська, Плюшка, Смуглянка, Селянська і Слобожанка 2 (94 %).

Перспективи подальших досліджень – відбір кращих сіянь для одержання першого бульбового покоління картоплі у 2017 році.

Список використаної літератури:

1. Подгаєцький А. А. Вирощування картоплі з використанням ботанічного насіння : Картопля / А. А. Подгаєцький. – Біла Церква, 2002. – Т. I. – С. 290 – 300.
2. Ковальчук И. Я. Всхожесть и урожайные свойства семян в зависимости от длительности хранения / И. Я. Ковальчук, М. Г. Голохоринская // Селекция и семеноводство. – 1990. – №1. – С. 55 – 57.
3. Котова К. А. Технология выращивания сеянцев картофеля в горшечной культуре и возможность браковки гибридов при селекции // Доклады ВАСХНИЛ. – М., 1989. – №3. – С. 10 – 11.
4. Киру С. Д. Усовершенствование масштабов выращивания картофеля из семян / С. Д. Киру // Научн. – техн. бюл. ВИР. – Л., 1986. – Вып. 165. – С. 84 – 86.
5. Кучумов В. О. Схема производства картофеля на основе настоящих гибридных семян / В. О. Кучумов // Селекция и семеноводство. – 1990. – №2. – С. 41-43.
6. Будин К. З. Приёмы генеративного (семяноразмножения) картофеля / К. З. Будин, С. Д. Киру // Бюл. ВИР. – Л., 1990. – Вып. 203. – С. 38.
7. Кучумов В. О. Выращивание сеянцев картофеля в кассетах / В. О. Кучумов // Селекция и семеноводство. – 1986. – №6. – С. 47–48.
8. Будин К. З. Перспективы семенного размножения картофеля / К. З. Будин // С.-х. биология. – 1985. – №5. – С. 32–37.
9. Склярора Н. П. Влияние стимуляторов роста и микроэлементов на полевую всхожесть и урожайность гибридных популяций картофеля при возделывании семенами / Н. П. Склярора, В. О. Кучумов // Селекция, семеноводство и биотехнология картофеля. – М. : НИИКС, 1989. – С. 57–64.
10. Mitza S. Response of seed during different storage periods / S. Mitza, D. Kushari Qeobios. – 1987. – Vol. 14, № 6. – P. 253-257.
11. Подгаєцький А. А. Біологічні властивості насіння і стимуляція його проростання: Картопля / А. А. Подгаєцький. – Біла Церква, 2002. – Т. I. – С. 301-303.
12. Герн А. П. О самопылённых линиях у картофеля / А. П. Герн // Докл. ВАСХНИЛ. – М., 1940. – Вып. 7. – С. 29.
13. Wiersma S. J. A method of production seed tubers from true potato seed / S. J. Wiersma // Potato research. – 1986. – Vol. 29, №29. – P. 225–237.
14. Осипчук А. А. Схема, техніка селекції: Картопля / А. А. Осипчук. – Біла Церква, 2002. – Т. I. –

ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ВСХОЖЕСТЬ БОТАНИЧЕСКИХ СЕМЯН ПРИ ВЫРАЩИВАНИИ СЕЯНЦЕВ КАРТОФЕЛЯ

Н. С. Кожушко, М. Г. Пономаренко

Определена последовательность эффективности влияния факторов на всхожесть ботанических семян при выращивании сеянцев картофеля: продолжительность хранения, из них 1-3 года – 94 – 93 %, 10-11 лет – 22 – 53 %, эколого-географическое происхождение, из них белорусский материал при 10-11 лет хранения – 53 %, украинской западной зоны – 26,7 %, центральной полесской – 21,8 %; генетическая и биологическая основа исходного материала с выделением лучших родительских пар, из них Криница N x Белуга (95 %), Деликат NN x Зарница (76 %), 96.2048-22 x Адлер N (71 %), Дубрава N x Адлер N (76 %) и исходных форм от самоопыления сортов сумской селекции – Аграрная (98 %), Альтанка, Псельская, Плюшка, Смуглянка, Селянская и Слобожанка 2 (94 %).

Ключевые слова: картофель, селекция, ботанические семена, всхожесть, факторы влияния.

FACTORS OF INFLUENCE ON BOTANICAL SEED GERMINATION WHEN GROWING POTATO SEEDLINGS

N. Kozhushko, M. Ponomarenko

Ranking of efficiency of factor influence on botanical seed germination when growing potato seedlings were determined: shelf-life, where 1-3 years – 93 – 94 %, 10-11 years – 22 – 53 %; ecological and geographic origin, whereof Belarusian material at 10-11 years storage – 53 %, Ukrainian Western area (GK DS) – 26.7 %, Central Polissya (IPG NASB) – 21.8 %; genetic and biological basics of initial material with selection of the best paternal pairs, whereof Crynytsia N X Beluga (95 %), Delicate NN X Zarnicya (76 %), 96.2048-22 X Adler N (71 %), Dubrava N X Adler N (76 %) and outgoing paternal forms from self-pollination of Sumy selection sorts – Agrarian (98 %), Altanka, Psel, Plyushka, Smuglyanka, Selianska and Slobozhanka 2 (94 %).

Keywords: potato, selection, botanical seed, germination, factors of influence.

Надійшла до редакції: 07.09.2016.

Рецензент: Подгаєцький А.А.

УДК 635.216:632.38

ОСОБЛИВІСТЬ ПРОЯВУ ВІРУСОСТІЙКОСТІ СЕРЕД МІЖВИДОВИХ ГІБРИДІВ КАРТОПЛІ, ЇХ БЕККРОСІВ

Н. В. Кравченко, к.с.-г.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Доведено, що в умовах північно-східного Лісостепу України при вирощуванні картоплі найбільше поширення мали вірусні хвороби зморшкувата мозаїка і мозаїчне закручування листків. Для прояву першої з них оптимальними умовами виявилися періоди вегетації 2013 і, особливо, 2012 роках. Частка гібридів, від тих, що мали симптоми вірусних хвороб, з ознаками зморшкуватої мозаїки окремо і сумісно з іншими хворобами під час першого обліку у 2012 році становила 85,1 %. Для прояву мозаїчного закручування листків найбільш сприятливими були умови періоду вегетації 2014 року. В усі роки за першого обліку перевищувала частка гібридів з ознаками ураження зморшкуватою мозаїкою, а під час другого – з симптомами її та інших вірусних хвороб. Аналогічне відносилось до наявності у гібридів симптомів мозаїчного закручування листків окремо. Виділені беккроси, у яких прояв окремих агрономічних ознак або декількох з них був вищим, ніж у кращого сорту-стандарту.

Ключові слова: картопля, міжвидові гібриди, беккроси, вірусні хвороби, агрономічні ознаки.

Постановка проблеми. Існує два підходи, які дозволяють значно знизити шкодочинність від вірусних хвороб картоплі. Перший – біотехнологічний, який базується на штучному розмноженні вільних від вірусів меристем [1, 2], а другий – селекційний, основою якого є створення сортів, стійких проти вірусних хвороб [3, 4]. Кожен з них має як позитивні, так і негативні сторони практичного застосування.

Використання біотехнологічного методу у насінництві не змінює генетичного контролю стійкості проти вірусів. Основне завдання, яке він

реалізує – швидко розмножити вільний від інфекції матеріал, залишивши незмінними всі інші морфологічні ознаки. Ідентичність оздоровленого матеріалу вихідному сорту одна з основних вимог до методу, хоча в процесі оздоровлення через вплив численних факторів не завжди вдається дотриматися цієї умови [5], а тому меристемні лінії, які не відповідають ознакам сорту, бракуються. Для того, щоб зберегти отриману в процесі дослідження ознаку необхідно забезпечити ізоляцію одержаного матеріалу від повторного інфікування, що в польових умовах зробити не-